Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 54, Ekim 2021, s. 468-477

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.52795>

Arş. Gör. Dr. Züleyha USTAOĞLU

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, zuleyha.ustaoglu@cbu.edu.tr

OSMANLI’NIN MODERN KADINI HATİCE SULTAN’DAN GERİYE KALANLAR

Özet

Hatice Sultan III. Mustafa’nın Adilşah’dan kızı olup 1768 tarihinde Topkapı Sarayı harem dairesinde dünyaya gelmiş, 1822’de henüz 54 yaşında iken Sahilsarayı’nda vefat etmiştir. Altı yaşına kadar Topkapı Sarayında yaşayan ve eğitim alan Hatice Sultan babasının vefatı üzerine I. Abdülhamid tarafından annesi ve ablası Beyhan Sultan ile birlikte eski saraya gönderilmiştir. Hotin Muhafızı Es-seyyid Ahmet Paşa ile evlenerek Sahilsarayı’nda yaşamaya başlamıştır. Böylece Hatice Sultan’ın yaşadığı dönemde herkes tarafından dikkat çekecek olan modern hayatı, başlamıştır. Yenilikçi ve modern dünya görüşünü destekleyen fikirlere sahip olan abisi III. Selim’in tahta geçmesiyle birlikte Hatice Sultan’ın yaşamı daha da kolaylaşmıştır. Bu çalışmada; XVIII. yüzyılın son çeyreği ve XIX. yüzyılın ilk zamanlarında hanedan mensubu bir sultanın geriye bıraktığı eşyalardan modernleşme tartışılmıştır. Bu durum arşiv belgeleri ile desteklenmiştir. Böylece döneminde Hatice Sultan özelinde hanedanın modernleşmeye bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, muhallefat, modernleşme, Hatice Sultan.

THE REMAINS OF HATICE SULTAN THE MODERN WOMAN OF THE OTTOMAN

Abstract

Hatice Sultan is III. Mustafa's daughter from Adilşah, She was born in the harem apartment of Topkapı Palace in 1768, and died in Sahilsaray in 1822, when she was only 54 years old. Hatice Sultan, who lived and trained in Topkapı Palace until the

age of six, died on the death of her father she was sent by I. Abdulhamid to the Old Palace along with his mother and older sister Beyhan Sultan. She married Hotin Guard Es-seyyid Ahmet Pasha and started living in Sahilsaray. Thus, Hatice Sultan's modern life, which will be noticed by everyone during his life, began. His older brother III, who had ideas that supported his innovative and modern worldview. With Selim's accession to the throne, the Hatice Sultan's life became even easier. In this study; XVIII. the last quarter of the century and XIX. in the early part of the century, modernization was discussed from items left by a sultan who was a member of the dynasty. This was supported by archival documents. Thus, During the reign of Hatice Sultan, an attempt was made to put forward the perspective of the dynasty on modernization.

Keywords: Ottaman, heritage, modernization, Hatice Sultan.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde saray kadınları şimdiye kadar en çok merak edilen konu olmuştur. Genel olarak padişah kadınları ve haseki sultanlar bu çalışmaların ana temasını oluşturmuştur. Ancak bilinmesi gereken padişah kızları ve kız kardeşleri birçok şekilde hanedanlıkta önemli rol sahibi olmuşlardır. Hatice Sultan, III. Selim döneminde adından söz edilen bir kadındır. Hatice Sultan III. Mustafa'nın Adilşah Kadın'dan olan kızıdır (Uluçay 2001: 149). Padişah kızı olan Hatice Sultan daha sonra Osmanlı tahtına III. Mustafa'dan bir süre sonra yerine oğlu III. Selim geçmesiyle de padişah kardeşi olma şerefine de ulaşmıştır.

III. Selim tahta çıktığında Rus ve Avusturya Savaşı devam etmekteydi. III. Selim bu savaşlarda zaferle çıkmayı ümit ederken Osmanlı tarihinde bir ilk yaşanmıştır. Dönemin eğitimsiz ordusu kazanma ruhunu yitirmiş bir an önce barış yapılmasını istemiştir. Bu karar tüm ordu ve devlet ricalinin katıldığı bir dilekçe ile padişaha iletilmiş ve padişah barışa razı gösterilmeye zorlanmıştır. Bu olay III. Selimin “*Nizam-ı Cedid*” olarak adlandırılan yenileşme hareketlerin oluşmasını sağlamıştır. Nizam-ı Cedid sadece askeri alanda değil sivil hayatın birçok alanında çağdaş ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yeniden düzenlemeye gidilmesi şeklinde yorumlanmıştır (Beydilli 2009: 420).

III. Selim sadece devlet ıslahatları ile değil aynı zamanda sanatçı kişiliyle de ön plana çıkmıştır. Bu durum döneminde sanatsal etkinliklere de yansımıştır. Avrupa'ya gönderilen elçilerin batı devletleri hakkındaki izlenimleri dönemin sanat anlayışını etkilemiştir. XV. - XVII. yüzyıllar arasında yer alan klasik Osmanlı süslemeleri olan bitki, meyve ve çeşitli geometrik desenler duvar süslemelerinde yer almıştır. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren Batı sanatından barok ve rokoko öğeleri alınmış ve klasik Osmanlı mimari süslemeleriyle birleştirilmiştir. Bu ortaya çıkan yeni sente “Türk Baroku” veya “vOsmanlı Baroku” şeklinde isimlendirilmiştir (Ökdem 2019: 84).

III. Selim'in sanatsal faaliyetleri kardeşi olan Hatice Sultanın yaşam tarzında ve yaptırdığı eserler de açıkça görülmektedir. Hatice Sultan evlenip saraydan çıktıktan sonra kaldığı sarayda yaptırdığı çalışmalar dönemin Avrupalı örneklerini oluşturmuştur. Padişahın kardeşi olması ve eşinin devlet erkanından olması sultanın iyi bir hayat yaşamasını sağlamıştır. Özellikle Hatice Sultan'ın Fransız mimar Melling'i baş mimar yapması bir müddet onunla çalışması dönemin İstanbul'un Avrupa'ya ve Avrupa'nın Osmanlıya yansımaları açısından son derece önemlidir.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin modern Avrupa'yı yavaş yavaş kabul ettiği ve dönemin padişahı III. Selim'in kız kardeşinin hayatına ne şekilde yansıdığı üzerinde durulacaktır. Böylece haremde çıkan kadınların kendilerine kurdukları hayatlarında ne kadar özgür ne kadar hanedanın içinde olduğuna dair soruların bir kısmına cevap bulunmasına yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Araştırmada Sultan'ın vefat ettiğinde muhallefatın kayıt olduğu belgelerden yararlanılmıştır. Bu kayıtlar Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bulunmaktadır (TSMA, D.08990). Ayrıca dönemin eserlerinde sultanlara ait bilgiler bulunmaktadır. Osmanlı'nın her kesimden kadınına araştırmak *Osmanlı da kadın* kavramının ne anlama geldiğini tam olarak ortaya konması bakımından son derece önemlidir. Bu çalışma Osmanlı'da kadın üstüne yapılacak olan bütüncül çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Hatice Sultan

Osmanlı Devleti, hanedanın büyümesi anlamına gelen doğumları oldukça önemsemiştir. Bu nedenle hanedan üyelerinden birinin doğması ile ülke içerisinde büyük bir coşkuyla kutlamalar yapılmaktaydı. Osmanlı sarayında doğum bir hatt-ı hümayun ile sadrazama bildirilirdi. Daha sonra sadrazam yüksek devlet erkânı ile padişaha gider ve tebriklerini sunarlardı. Ardından doğum mahkeme sicillerine kayıt olurdu (Uzunçarşılı 1988: 107). Ayrıca tüm ülkeye doğum fermanlar ile duyurulurdu. Bu fermanlardan sonra şenlikler düzenlenir ve kutlamalar yapılırdı. İstanbul'da yapılan şenlikler sırasında top atışları olur ve bu atılan topların sayısı doğan çocuğun cinsiyetini ve kaçınıcı sırada doğduklarını belli ederdi. Sultanlar için üç kez top atılırken, şehzadeler için yedi kez top atılırdı ve bu durum beş gün sürerdi. Yine sultan ve şehzadelerin doğumları komşu devletler ve bağlı eyaletlere bildirilir bunun üzerine tebrikler kabul edilirdi. Ayrıca Padişah çocukların doğumlarında kendisine veladet haberi getirenlere türlü hediyelerde bulunmuştur (Kurtaran 2014: 761). Osmanlı Devleti'nde şehzade ve sultanlar için düzenlenen doğum, eğitime başlama ve düğün gibi kutlamalarda, tefrişatta sosyo-kültürel yapıdan kaynaklı birkaç fark bulunsun da cinsiyetçi bir ayrım görülmemektedir (Acar 2015: 187).

Hatice Sultan H. 27 Muharrem 1182/1768 tarihinde İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda dünyaya gelmiştir. Annesi Adilşah Kadın, babası III. Mustafa ve kendisinden üç yaş büyük ablası Beyhan Sultan'dır. Hatice Sultan'ın doğumunu padişah babası tarafından Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya bir hatt-ı şerif göndererek bildirmiştir. Bunun üzerine çarşı pazarlar donatılarak üç gün boyunca top şenlikleri düzenlenmiştir. Topcubaşı, tersane emini, gümrük emini ve cebecibaşı ağalar dört takım sal hazırlayarak her gece bir tanesi olmak üzere fişekli gösteriler, oyunbazlıklar gibi nümâyişler sergilemişlerdir. Ayrıca Raşid Efendi Hatice Sultan'a ithafen yazdığı doğumuna ait tarih kasidesi için padişah tarafından ödüllendirilmiştir (Sakaoğlu 2005: 477). . Hatice Sultan'ın doğumu ayrıca sarayda da oldukça gösterişli bir şekilde kutlanmış bunlar için padişahın yaptığı harcamalar 21.950,5 kuruşu bulmuştu (Ersöz 2020:57).

Osmanlı Devleti'nde şehzadeler ve sultanlar doğdukları andan itibaren *valide sultan*ların denetiminde eğitimlerine başladılar. Sultanlar ve şehzadelere her türlü bakımları için daye, dadı ve cariyeler görevlendirilirdi. Bu kişiler haremde iyi eğitim görmüş seçkin kişilerden seçilirdi. Sultanlar beş altı yaşlarına gelince törenle okumaya başlarlar ve kendileri dönemin en iyi hocaları tayin edilirdi (Kırpık 2016: 37). Sultanların ve şehzadelerin haremde iyi bir eğitim aldıkları arşiv belgeleri ile ortaya konulmuştur. Özellikle şehzadelerin taht varisi olmaları hasebiyle eğitimlerin önem verilmiş olup bu birçok belgede görülmektedir. Osmanlı'da harem

padişahın evi konumunda olmasından dolayı bilgiler sınırlıdır. Özellikle kadınların yaşamlarını doğrudan yansıtan belgeler bulunmamaktadır. Elimizdeki bilgileri döneminde Osmanlı Devleti'ne gelen ve hareme davet edilen seyyahlardan öğrenmekteyiz. Bir başka bilgi elde ettiğimiz yer ise sultanlara ait muhalefât kayıtları, geride bıraktıkları kütüphaneler ve mektuplardır (Ersöz 2020: 59).

Hatice Sultan, ablası Beyhan Sultan henüz üç yaşında iken dünyaya gelmiş ve birlikte sarayda eğitim almışlardır. Şehzade ve Sultanların eğitimleri dini ve ahlaki eğitimler olarak başlamış daha sonra ilim ve fen dersleri de bunlara eklenmiştir. III. Mustafa'nın çocuklarına hediye ettiği kitaplarda bu durum açıkça görülmektedir. Bundan başka şehzade ve sultanların Arapça ve Farsçanın yanında batı dillerinde öğrendiği bilinmektedir. Bunu Hatice Sultanın Latin harfleri ile Mimarbaşısına yazdığı mektuplarda görmek mümkündür (Perot, Hitzel, Anhegger 2001: 22).

Ancak Hatice Sultan'ın böyle gösterişli başlayan saray hayatı uzun sürmemiştir. Sultan, daha altı yaşında iken padişah babasının vefatı sonrası, ablası ve annesi ile eski saraya gönderilmişlerdir. Hatice Sultan ve ailesi amcaları olan I. Abdülhamid döneminde (1774-1789) bu sarayda kalmışlardır. Ancak sürekli sarayda kalmak sultanları bunalıma sürüklemiştir. Bunu fark eden anneleri I. Abdülhamid huzuruna çıkarak kızlarının evlilik yaşına geldiğini ve evlenmesi gerektiğini padişaha iletmiştir. Bu görüşme üzerine padişahın, sadrazama yazdığı hatt şu şekildedir;

“Bu misillü mevaddın lisanen müzakeresi ve kalemle tahriri bu vakitlere göre bî-münasib lâkin biraderim merhumun içeruda olan kerimleri Beyhan Sultan ve Hatice Sultan tamam izdivaç vakitlerine reşide olmakla valdeleri kadın feryad-ı figan ederek iltica hemen Beyhan Sultan'ın izdivacım iltimas eder. Sultan-ı mumailiye bir illete giriftar olup rahm dedikleri illet saat be-saat bir baygınlık gelip çağırır imiş. Bu babda ben dahi muztaribü'l-hal kaldım. Ahşam vardım valdesi bunda olmakla hâkipâyime yüz sürerek bir rütbe iltica eyledi tahammül-ı adem-i imkân ben dahi cevap eyledim...” (I. Abdülhamid'in hatları, E. No. 7029)

Bunun üzerine I. Abdülhamid damat olarak Halep Valisi Silahdar Çelik/Perişan Mustafa Paşa'yı uygun görmüştür. 1784 yılında on dokuz yaşında iken Beyhan Sultan ve Halep Valisi Silahdar Çelik/Perişan Mustafa Paşa ile evlenmiştir. Çift kendilerine tahsis edilen Çiftehavuzlardaki sarayda yaşamaya başlamışlardır (Uluçay 2001: s. 156).

Adilşah, kızların evliliklerini görüştüğünde Hatice Sultan 14-15 yaşlarında idi. I. Abdülhamid Hatice Sultan için Hotin muhafızı Es-seyyid Ahmed Paşa'yı uygun görmüştür. Bunun üzerine Ahmed Paşa'nın hemen İstanbul'a gelmesi emredilmiştir. Beyhan Sultan'dan iki yıl sonra on sekiz yaşında iken 1786 tarihinde Hatice Sultan'da evlenmiştir. Böylece babaların vefatıyla başlayan eski saraydaki harem hayatı evlilikleri ile son bulmuş ve iki sultanda döneminde herkes tarafından dikkat çekecek modern hayatlarına başlamışlardır. Her iki Sultanın da bundan sonraki hayatları abileri III. Selim'in tahta geçmesiyle tamamen değişmiştir (Sakaoğlu 2015: 478) . III. Selim'de kız kardeşleri gibi yenilikçi ve modern dünya görüşünü destekleyen fikirlere sahip olması dolayısıyla Sultanların yaşamları daha da kolaylaşmıştır.

Hatice Sultan'ın evlendiği Hotin muhafızı Es-seyyid Ahmed Paşa orta yaşlıydı ve ilk evliliğinden yetişkin çocukları bulunmaktaydı. Düğünden birkaç gün sonra Hotin'e geri dönmüş

ve Hatice Sultan İstanbul'da kalmıştı. O dönemde Hanedan üyeleri evlendiklerinde eşlerin yanlarına gitmiyor ve İstanbul'da yaşıyorlardı. Hatice Sultan evlenerek saraydan ayrılmasıyla yeni hayatı başlamıştı. Hatice Sultan ile Paşa ancak Paşa'nın bazı aralıklarla İstanbul'a gelmesi ile görüşebiliyorlardı. Daha sonra Erzurum'da görevlendirilen Paşa yine Hatice Sultan'dan uzak bir hayat yaşamıştır. 1789 yılında Paşa'nın vefat etmesi ile Hatice Sultan daha otuz yaşında dul kalmıştır. III. Selim'in tahta çıkması Hatice ve Beyhan Sultan için tekrar bir yaşamlarında bir yükseliş olmuştur. Yenilikleri açık olan III. Selim kız kardeşlerin bu düşüncelerine destek vermesi oldukça önemli idi. Hatice Sultan tıpkı ablası Beyhan Sultan gibi Boğaz'da sahil sarayı yaptıracak kadar varlıklıydı (Karadoğan 2012: 218). 1726 yılında yapılmış olan Defterdarburnu'nda Kantermiroğlu yalısı arasında kalan Neşâtabâd Sahil Sarayını III. Selim Hatice Sultan'a vermiştir. Ancak modern görüşlü Sultan bu sarayı yıktırıp kendisine Türk ve Avrupa mimarisinin sentezi olacak bir saray yaptırmak istemiştir. Özellikle Maslahatgüzârı Baron de Hübsch'un oturduğu yalının bahçesine hayran kalmış ve bu tarzda yeni yalısını yaptırmak istemiştir (Sakaoğlu 2015: 478). Bunun üzerine Hatice Sultan'ın modern hayat tarzına öncülük edecek olan Melling tanışması gerçekleşir. Henüz yirmili yaşlarda Osmanlı Devleti'ne gelen Antonia-Ignace Melling İstanbul'a yerleştiğinde Frank ailesi üyelerine ya da diplomat çocuklarına resim dersi vermiştir. Daha sonra Rus delegasyonunun hizmetinde olan Melling Pera'da bulunan Rusya elçisi ve diplomatın büyük deredeki Güzelyalı'sında zaman geçirerek, bu yalının ve başka elçilerin yalıların resimlerini yaparak sergilemiştir. Melling asıl adının duyulması Baron de Hübsch adlı tacirin 1754'de Büyükdere'de satın aldığı bahçesinin yapımıdır. Melling'in yaptığı bu bahçe birçok yabancı ve Türk'ün görmek için ziyarete geldiği bir bahçe olmuştur. Melling, Hatice Sultan'ın hizmetine girmesini bu bahçenin güzelliğine dayandığından bahsetmektedir;

“III. Selim'n Kız kardeşi olan bir prensese ağabeyi her zaman büyük bir sevgi ve şevkat göstermiştir. Sofu Müslümanların Avrupa Sanatı ve uygarlığına yavaş yavaş alıştırmak için yaptığı ince planları ona açmıştır. Onun zevklerini benimsemiştir. Danimarka Maslahatgüzârı Baron de Hübsch'ün Büyükdere Köyünde inşa ettirdiği nefis yalısı ve güzel bahçeleri ziyaret etme izni almıştı. Öncelikle bahçeler ona çok çarpıcı geldi; böyle bahçelere sahip olmak için büyük istek duydu. Ancak İstanbul'da Sultan'ın arzularını yerine getirebilecek bir sanatçı nereden bulacaktı? Baron de Hübsch ona Melling'i tavsiye etti, O da bu görevi kabul etti” (Perot, Hitzel, Anhegger 2001: 9).

Melling, Hatice Sultan ile çalışması ilk olarak eski sahil sarayını yıktırıp yerine batı ve doğu sentezli muhteşem bir sahil sarayı yaptırmasıyla olmuştur. 1793'de yapımı tamamlanan Hatice Sultan Köşkü modern ve özgün ilk Avrupai sahil saraydır. Sarayın bazı bölümlerini Melling resmetmiştir. Özellikle sarayın bahçesindeki labirent bahçe Sultan'ın cariyeleri tarafından oldukça sevilmiş ve eğlenceli bulunmuştur. III. Selim bu yapıyı çok beğenmiş ve sık sık kız kardeşine ziyaretlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Hatice Sultan Melling'e Padişah abisi geldiğinde kalacağı ona yakışır Beşiktaş'daki yazlık saltanat sarayına bir köşk yatırarak ağabeyine hediye etmiştir. Daha sonra Hatice Sultan Köşkü'nde selamlık dairesinde Melling'e yer tahsis etmiştir. Sultan Melling'i baş mimar olarak kendine kethüda tayin etmiştir. Ayrıca kendisine *Melling Kalfa* olarak hitap eden Hatice Sultan artık sadece mimari ve dekorasyon işleri ile değil giyim-kuşam işleri ile de Melling ile çalışmaya başlamıştır (Sakaoğlu 2015: 479).

Dönemim Seyyah'ı Antoine Castellan Sultan'ın sarayındaki konumu için: “Onlar [Türkler] başkaların kadınlarına çok büyük saygı duyarlar ve gezintilerde rastladıkları kadınları kesinlikle uzun uzun süzmezler. Hatice Sultan'ın mimarı Bay Melling onun nedimeleriyle konuşabiliyor, açtıkları yüzlerine hiç çekinmeden bakabiliyordu; ama diğer Türk subaylar ancak gözlerini yere indirerek ya da başlarını çevirerek onlarla konuşuyordu. Bu Avrupalı sanatçı Sultan'ın taraçalarından geçerken, kadınların bulunduğu avlulara ve bahçelere bakıyordu. Ona rehberlik eden kahyanın başı ise öbür yana dönüktü, kadınlara dünyada bakmazdı. Allah bize başkasının malına göz koymamayı buyurdu diyordu”, şeklinde dille getirmiştir (Perot, Hltzel, Anhegger 2001: 11).

Melling Kalfa'nın Hatice Sultan'ın hizmetinde bu kadar rahat davranışlar sergilemesi beraberinde bazı güçlüklerle karşılaşmasına zemin hazırlamıştır. İlk seferinde bazı rahatsızlıklar duyan Kalfa Hatice Sultan'ın hizmetinden ayrılmak ister fakat kendisine gönderdiği baltacı ile bu durumu gerçekleştiremez. Daha sonra başağalar tarafından yaptığı yenilikler etrafta Kur'an buyruklarına aykırı olduğu gerekçesi ile engellenmeye çalışılır ancak Hatice Sultan'ın müdahalesi ile Başağa saraydan bir gemiye bindirilerek sürgüne gönderilir ve geri dönüşü kabul edilemez. Bundan Sonra Melling Hatice Sultan'ın sarayında mimari ve dekorasyonu ile tam yetkiyi eline almıştır. Melling Kalfa Türkçe öğrenmiş ve Hatice Sultan ile Latin harflerini kullanarak mektuplaşmıştır. Latin harflerin kabulünden yüz otuz yıl önce gerçekleşen bu hadise oldukça ilginçtir. Ayrıca Melling Kalfa'nın bu mektupları ve *Voyage pittoresques de Constantinople* gravürleri ve metinleri Hatice Sultan ve III. Selim'in yaptırdığı ve günümüze ulaşmayan eserler hakkında fikirler edinmemizi sağlamaktadır (Sakaoğlu 2015: 480).

Melling Kalfa'nın bir görevi de Hatice Sultan'ın giysilerine model çizmek ve dikişlerini takip etmektir. Normalde sultanlar dikişlerini saray terzilerine diktirirlerdi. Ancak oldukça varlıklı olan Beyhan ve Hatice Sultanlar bu geleneği bozmuş ve saray dışındaki terzilere sipariş vermişlerdir. Bu siparişler terziler tarafından defterlerine kayıt edilmiş ve mühürlenmiştir (Tezcan 2011: 4). Melling Kalfa Bonarporta'nın Mısır işgali sonrası gözden düşmüş ve Hatice Sultan tarafından işine son verilmiştir. Melling, Cenovalı bir kadınla evlenmiş ondan bir kızı olmuştur. Melling ve ailesi daha sonra 1802 yılında bir daha dönmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır (Perot, Hltzel, Anhegger 2001: 17).

Hatice Sultan'ın ölümü Cevdet Paşa Tarihi'nde 27 Şevval 1237/1822 olarak yazılmıştır. Sultan vefat ettiğinde tüm eşyaları müsadere edilmiştir (Uluçay 2001: s. 158). Hatice Sultan'a ait mukaata ve çiftlik gelirleri harçlar, katip ve çukadar gelirleri çıktıktan sonra geliri 384.069,5 guruş olarak kayıtlara geçmiştir. Sultanın sahip olduğu eshamlarla birlikte iltizam bedelleri 139.784 guruş ile tüm gelirleri 523.853,5 guruştur (Başarır 2018: 34). Sultanın muhallefatin da toplam gelir harçlar çıktıktan sonra 104. 038,5 guruştur (TSMA, D.08990). Hatice Sultan'ın muhallefati “*Cennetmekân Firdevs-i Âşîyan Hatice Sultan Aliyyetü's-şan Hazretlerinin muhallefatından zuhur iden muhallefat defteridir ki zikr-i beyan olunur. Sene 237*” şeklinde başlamaktadır. Sultan'a ait çeşitli mutfak eşyaları sıralanmıştır bunlar; tencere, sahan, kapaklı sahan, tabe, saplı tabe, ibrik, kahve ibriği, fincan, kahve fincanı, tabak, kaşık, kase, şerbet maşrabası, hoşaf kasesi, kavanoz, süzgi, kevgir, kepçe, güğüm, tebsi, şişe, bıçak, sini, tunç havan, leğen, kazgan, fuçu, şeker kasesi, ibrik, tatlu kaşığı, bardak, sürahi, sefer taşı, çay ibriği, yumurta tabesi, nargile tebsisi gibi çeşitli eşyalar bulunuyordu. Hatice Sultan'ın mutfak

eşyaların tarzı kayıtlarda, eşya isminden önce belirtiliyordu. Bunlar; fagfûrî, saksonyakârî, beçkârî, İngilizkârî, Fransızkari, Pariskari yaldızlı, simli, billur, bakır ve pirinç olarak çeşitleniyordu.

Hatice Sultan'ın giyim-kuşam eşyalarını kumaş çeşitleri, kıyafetlerin desenleri ve türleri şekilde incelendiğinde Sultan'ın tarzı hakkında bilgiler ortaya çıkmaktadır. Sultan daha çok çitari, canfes, şali, dülbent, basma, pazen, çuka ağırlık olmakla birlikte İstanbul şali, merinos şali, İngiliz şali kumaşları tercih etmiştir. Bu desenleri kalemkari, telli işlemeli pullu, sade çiçekli, şeklinde yer almaktadır. Kıyafetleri; ferace, hırka, şalvar, kürk, başlık, entari, şal, ihram, don, uçkur şeklinde sıralanmıştır. Bir kadının giyim kuşamını tamamlayan takıları başka bir değişle mücevherleri olmazsa olmazdır. Özellikle hanedan mensubu bir kadın iseniz zenginliği ve haşmetinizi belli etmeniz bakımından son derece önemlidir. Hatice Sultan'ın ablası Beyhan Sultan gibi muhallefatinde çok mücevher yer almamıştır. Bunlar; Zümrüt yüzük, pırlanta yüzük, yakut yüzük, Altun mühür ayrıca Birûze taş bulunmakta bunun altında şevketlü efendiye teslim notu düşülmüştür. Ayrıca Sultanın dört adet şemsiyesi bulunmaktaydı.

Hatice Sultan'ın muhallefatinin içinde birçok çeşitli kitaplar bulunmaktadır. Bu kitaplar Sultan'ın oldukça kültürlü bir kadın olduğunu ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Bunlar arasında; Cami'u't-Tevarih Cilt 1, Şifâ-ı Şerîf Cümlesi Cilt 1, Marifetnâme Cilt 1, Zübdetü't Tevarih, Tercüme-i Kamûs, Ahlâk-ı Alâyî Cilt 1, hadis-i şerîfden âhar kitab 1adet, yasin-i şerif Cilt 1 Ed'ıyye Cilt 1, Cüz-i şerîf Cilt 1, kitaplar bulunmaktadır. Kitaplar önce gelen çeşit dini kitaplardır. Ancak bunun yanında Hatice Sultan tarihe olan merakı kitaplarında yansımıştır. Cami'u't-Tevarih, Zübdetü't Tevarih önemli tarih kitapları arasında gelmektedir. Bunun yanında yine Marifetnâme önemli bir edebiyat kitabıdır. Hatice Sultan'ın muhallefet kayıtlarında on sekiz adet kütüb-ı mütenvvi'a olarak kayıt edilen tek bir ciltte toplanmış kitaplar bulunmaktadır. Yine kütüb-i münevvi'a Cilt 33, 8 basma 40, 8 basma 89 ve 24 cilt basma şeklinde yine kitapların çeşitleri verilmemiş ama cilt ve adet kayıtları yazılmıştır. Bir adet Tercüme-i Kamûs adında Arapça sözlüğün bulunması Sultan'ın bu dile vakıf olduğu anlamına gelmektedir.

Hatice Sultan'ın ev eşyaları ise oldukça çeşitlidir. Muhallefat kaydında en göze çarpan eşyalardan bir saatlerdir. Asma çalar saat, kubbesi billur İngilizkari saat, teşrih saat, mermer kubbeli Pariskari çekmeceli saat, kebirce çekmeceli saat kayıtlarda yer alan saatlerdir. Mutfak eşyaları saksonkari, beçkari, fransızkari, simli, yaldızlı, bakır ve pirinç şeklinde çeşitlidir. Saksonya tabak 46 sahan 9 nemekdan1, bardak 9, 27 kase 2 tepsi, 2 fincan, leğen 1 ibrik 2 bulunmaktadır. Beçkari tabak 108, 13 kase, 1 çay ibriği, 10 sahan 7 ma'a kapak, 29 kavanoz, kebir ve sagir tabak 25 kayıtlara geçmiştir. Billur mutfak eşyası olarak; kase 19, bardak 3, bardak ma'a tabak 2, tabak 7, bardak 16, fanus4, tepsi 1, oturtmalı ibrik 13, sürahi 50'dir. Sim eşyalar da bu çeşitlerin arasında sim abdest leğeni ve ibrik 3, tatlı kaşığı 1, sagir tebsi2, kahve ibriği 2, tabak 10, iskemle, lenger, file iskemle 1, şamdan 4, tas, kaşık 2, süzgülü 1, musluk, hokka bulunmaktadır. Pirinç eşyalardan bazıları ise, leğen ma'a ibrik, çenberli billur desti, tepsi 2 kebir 2 sagir 1'dir. Madeni eşyalarda muhallefatta tepsi 4, şamdan 10, kaşık 3, tabak 15, kavanoz 3, fincan1, kumkuma 1, ayrıca pulad (çelik) 6 adet tepsi olarak geçmektedir.

Nuhas eşyalarında oldukça fazla olan Hatice Sultan'ın muhallefet kaydında; sahan ma'a kapak 126, tas ma'a kapak 16, tepsi 15, süzgülü 3, kazgan 1, tunç havan 1, lenger 3 kebir, 2 vasat, meşruba 2, yol taşı 1, leğen ma'a ibrik 1, kefçe ve kefgir 8, yumurta tabesi 1 saplı tas 1 nuhas envani şeklinde ayrı bir başlık altında kayıt edilmiştir. Ancak muhallefatta başka nuhas eşyalar

da vardır. Bunlar; ibrik 1, leğen 1, meşrubat 1 kabreli sağır sofrası 1, leğen 2, sahan ma'a kapak 4, tas 1 güğüm 1, sefer taşı 1, buhurdan 1 bardak 1, leğen ma'a ibrik 1, abdes leğeni 1, kahve ibriği 1 adettir. Yıldızlı nuhas leğen ma'a ibrik 1, güğüm 1 bulunurdu. Muhallefatın diğer eşyalarından çekmeceler farklılık ve çeşitlilik olarak yer almıştır. Sağır çekmece 1, ecza memlû çekmece 1, evrâk memlû çekmece 1, çekmece 4, kebir çekmece 1 adet bulunmaktadır.

Kayıtlarda oldukça fazla ev eşyası da bulunmaktadır. Bu eşyalar genellikle İngilizkârî, sırma işleme atlas, kadife ipek işleme, basma, işleme, pembe memlû, telli, telli kadife işleme atlas, yün ipek, lehkarî, fitilli, saksonya kurdele işleme, kalemkarî ve basma özelliğini taşımaktadır. Perdeler, minderler, ma'kad örtüleri, yastıklar, yorganlar, şilteler, yastık kılıfları, kapı perdeleri, puşîdeler, dülbentler, kilimler, yer almaktadır. Hatice Sultan'ın sarayında kullandığı eşyalar, döşemelikler, oda takımları, mutfak eşyaları aynı dönemdeki hanedan halkının tereke kayıtları ile mukayese edilecek olur isek çok ta farklı değildi. Ancak burada nazar-ı dikkate alınacak Sultan'ın hem kitapları hemde yaşam tarzı dönemine göre oldukça modern ve Avrupaî olduğu görülmektedir.

Hatice Sultan'a ait olan bu mahallefatın diğer sayfalarda yine "*Cennetmekân Firdevs-i Âşîyan Hatice Sultan Aliyyetü's-şan Hazretlerinin muhallefatından fûrûht iden muhallefat defteridir ki zikr-i beyan olunur. Sene 237*" şeklinde başlamakla birlikte bu kez eşyalar miktarları ve değerleri yazılmıştır (TSMA, D.08990.0002.00). Toplam değeri 109.513.15 olan eşyaları kesintiler ile birlikte 104.038,5 gurus kalmıştır. Tüm hayatı bolluk ve lüks içinde geçen Hatice Sultan'ın hiç çocuğu olmamış ve bir daha evlenmemiştir. Bundan dolayı mirasçısı ablası Beyhan Sultan'ın kızı Hatice Hanım Sultan'a kalmıştır. Ancak borçları eşyalarından daha fazla olduğu için kalan borçları 1237/M. 1822 tarihli belgeye göre II. Mahmut'un ödediği yazılıdır (TSMA 6124/2). Buna karşı ablası Beyhan Sultan'ın satılan muhallefatına göre eşyalarının değeri 10.189.000 gurusdur. Borçları ise 130.115,5 gurus olmakla birlikte 61.005,5 gurusu devlet hazinesi tarafından ödenmiştir (ersöz 2020:121).

Hatice Sultan vefatından sonra sadece bir çeşme hayratı bırakmıştır. Eminönü Mısır Çarşısı Tahmis kapısı karşısında yer alan Hatice Sultan Çeşmesi zarif mimarisi, dilimli geniş saçağı ve altın yıldızlı zengin süslemesiyle barok üsluplu bir çeşmedir. Günümüze kadar hiç bozulmadan varlığının sürmesi bakımından son derece önemlidir (Eyice 1993: 284).

SONUÇ

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yer alan siyasi, ekonomi ve toplumsal olaylar saray hayatına oldukça çarpıcı bir şekilde yansımıştır. Özellikle modernleşmenin hanedan üyeleri arasındaki yayılışı oldukça etkilidir.

Hatice Sultan, Topkapı Sarayı'nda doğmuş orada eğitim almış ve padişahın uygun gördüğü bir devlet erkanı ile evlendirilmiştir. Buraya kadar klasik hanedan üyelerinin kurallarına uyan Hatice Sultan'ın asıl hayatı eşi Es-Seyid Ahmed paşanın vefatıyla başlamıştır. Bir daha hiç evlenmeyen ve çocuğu olmayan Hatice Sultan yabancı devlet elçileri ile yakından görüşüyor, balolarına katılıyor, karşılıklı ziyaretler yapıyordu. İşte böyle bir zamanda Melling ile tanışması ve onu baş mimarı yapması Hatice Sultan için bir başka hikayenin başlangıcıydı.

Hatice Sultan, Melling Kalfa ile hayalindeki Osmanlı-batı sentezi ile bezenmiş dönemin ilk örnekleri olan Hatice Sultan Köşkü'nü inşa ettirmiştir. Dillere destan Melling Kalfanın kalemine yansıtacak bu yapılar ve bahçeler tarihte Hatice Sultan'ı ön plana çıkarıyordu.

Melling Kalfa sadece Hatice Sultan'ın mimari ve dekorasyon işlerini yapmadığını, aynı zamanda giyim kuşam çizimleri ile de ilgilendiğini günümüze kadar gelen ve Latin harfleri kullanarak yazılan aralarındaki mektuplarından görülmektedir. Ayrıca Sultan'a ait muhallefat kayıtlarından sahip olduğu dönemine kumaşlar giyisiler, süs eşyaları modernleşmedeki durumun bize somut örnekleri teşkil etmektedir.

Osmanlı'nın bu modern Sultanı'ndan günümüze, yaptırdığı çeşme ve Melling Kalfa ile mektupları ve Melling Kalfa'nın karakalem çizimleri kalmıştır. Ayrıca modernleşmenin ilk filizlerin hanedan üyeleri arasında başlamasına iyi bir örnek olan Hatice Sultan modernleşme adımlarını hanedan üyesi olmanın getirdiği güçle başardığı yadsınamaz.

KAYNAKLAR

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, D. 08990

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. D. 6124/2

Acar, F. (2015). Osmanlıda Padişah Oğulları Ve Kızlarının Eşitlendiği Alan: Teşrifat, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.14, S.27, ss. 183-202.

Başarır, Ö. (2018). Osmanlı Hanedan Kızları Ve Gelirleri, Kriter Yayınları, İstanbul.

Kemal Beydilli, Selim III., TDVİA, C. 36, 2009, ss.420-425

Ökdem, A.(2019). Sultan III.Selim Döneminde Geleneksel Türk Süslemelerinin Avrupa Giysi Modası Ve Sanatına Etkisi, Basılmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ersöz, B. (2020). III. Mustafa'nın Kızı Beyhan Sultan ve Hayatı (1766-1804), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Eyice, S. (1993). "Çeşme", TDVİA, C.8, 277-287.

Kırpık, C. (2016). Osmanlı'da Şehzade Eğitimi, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988). Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı, Ankara.

Sakaoğlu, N. (2015). Bu mülkün Kadın Sultanları, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul.

**Melling. Hatice
Sultan'ın
muhtemel
portresi.**

**Karakalem,
Fransa, özel
koleksiyon
(16x23 cm).**